

Adam Harasim

*Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa – Państwowy Instytut Badawczy
w Puławach*

POTRZEBY Z ZAKRESU DORADZTWA W OPINII ROLNIKÓW*

Słowa kluczowe: doradztwo, gospodarstwa rolne, wiek i wykształcenie rolników, typ i położenie gospodarstw

---

Wstęp

Doradztwo rolnicze można definiować jako zbiór działań mających na celu poprawę funkcjonowania gospodarstw rolnych oraz edukowanie rolników, sprzyjające osiągnięciu zadowalających dochodów z produkcji rolniczej. Szeroki przegląd definicji doradztwa rolniczego zawiera opracowanie Kujawińskiego (8).

W praktyce doradztwa rolniczego relatywnie mało uwagi poświęca się analizie potrzeb doradczych rolników. Państwowe jednostki doradztwa rolniczego (ODR) mają określone zadania wynikające głównie z programów rządowych. Należy zauważyć, że doradztwo przechodzi ewolucję, gdyż zmienia się pod wpływem transformacji gospodarczej oraz w zależności od panującej koniunktury rynkowej.

W każdym systemie doradztwa rolniczego ważna jest rola doradcy. W gospodarstwie doradca pojawia się w roli swoistego eksperta, który najczęściej udziela pomocy w rozwijaniu opłacalnej produkcji, wskazuje alternatywne źródła dochodu, udziela pomocy w korzystaniu z informacji rynkowej i opracowywaniu biznesplanu. Doradca nie ponosi bezpośredniej odpowiedzialności za usługę doradczą, ale wpływa na rolnika poprzez przedstawianie mu różnych alternatywnych rozwiązań określonych problemów (11). Natomiast rolnik poszukuje kontaktu z doradcą o odpowiednich kwalifikacjach merytorycznych i metodycznych oraz oczekuje profesjonalizmu w realizacji usług doradczych.

Celem badań było przedstawienie opinii rolników o potrzebach doradczych, z uwzględnieniem wieku i wykształcenia właścicieli gospodarstw oraz typu i położenia gospodarstw rolnych.

---

* Opracowanie wykonano w ramach zadania 2.7 w programie wieloletnim IUNG-PIB.

Material i metodyka badań

W pracy omówiono wyniki badań własnych i innych autorów związane z zagadnieniem doradztwa rolniczego. Badania własne przeprowadzono w 2016 roku, w 54 gospodarstwach rolnych położonych w makroregionie Mazowsza i Podlasia (podział według klasyfikacji FADN), na terenie trzech województw (subregionów) – lubelskiego, mazowieckiego i podlaskiego. W badaniach uwzględniono towarowe gospodarstwa rolne stanowiące główne źródło dochodu rodziny rolniczej. Gospodarstwa współpracują z Ośrodkami Doradztwa Rolniczego w Końskowoli, Radomiu i Szepietowie. Informacje i opinie rolników z zakresu doradztwa rolniczego uzyskano metodą ankietową, z wykorzystaniem kwestionariusza wywiadu. Wyniki badań opracowano w zależności od wieku i wykształcenia właścicieli gospodarstw oraz typu gospodarstw i ich położenia. W tabelach 1–4 w pozycji ogółem wskaźniki (% udziału) były obliczone w odniesieniu do całej badanej grupy 54 gospodarstw, a nie jako średnie z podgrup różniących się liczbą gospodarstw.

Wyniki badań i dyskusja

W próbie badawczej najliczebniejszą grupę stanowiły gospodarstwa z województwa podlaskiego (tab. 1). Natomiast przeciętnie największą powierzchnią (ok. 42 ha) wyróżniały się gospodarstwa z województwa lubelskiego. Przeciętny wiek właścicieli gospodarstw był mało zróżnicowany, wynosił około 45 lat, a ich staż zawierał się w przedziale 23–29 lat. Niższy poziom wykształcenia, zbliżony do średniego nierolniczego, posiadali właściciele gospodarstw z województwa mazowieckiego. W pozostałych województwach wykształcenie rolników było na nieco wyższym poziomie – odpowiadającym średniemu rolniczemu.

Tabela 1

Charakterystyka badanych gospodarstw rolnych

Wyszczególnienie	Subregion			Ogółem
	lubelski	mazowiecki	podlaski	
Liczba gospodarstw	15	18	21	54
Powierzchnia użytków rolnych (ha)	41,8	29,5	37,3	36,0
Wiek właścicieli gospodarstw (lata)	46,6	44,9	45,9	45,7
Staż pracy właścicieli gospodarstw (lata)	28,7	22,9	25,5	25,5
Wykształcenie właścicieli gospodarstw (skala 7°)*	4,9	4,3	5,2	4,8

*poziom wykształcenia: 1 – podstawowy; 2 – zawodowy nierolniczy; 3 – zawodowy rolniczy; 4 – średni nierolniczy; 5 – średni rolniczy; 6 – wyższy nierolniczy; 7 – wyższy rolniczy

Źródło: Harasim, 2018b (3)

Zapotrzebowanie właścicieli gospodarstw na doradztwo rolnicze było nastawione głównie na problemy z zakresu produkcji roślinnej oraz zagadnienia organizacyjno-ekonomiczne z dużym udziałem sporządzania wniosków o płatności

(tab. 2). Większymi potrzebami doradczymi cechowali się starsi rolnicy w wieku produkcyjnym niemobilnym (powyżej 45 lat) oraz posiadający wykształcenie średnie. Według Wysockiego i Kołodziejczaka (12) oraz opracowania GUS (10), wiek mobilny rolnika to 18–44 lat. Zagadnienia prawne cieszyły się natomiast dość dużym zainteresowaniem rolników najmłodszych (25–34 lata) i najstarszych (55–64 lata) oraz mających wykształcenie średnie. Z badań Kiełbasy i Puchały (6) wynika, że dużego wsparcia ze strony doradztwa rolniczego nie wymagają na ogół młodzi rolnicy, posiadający postawy proinnowacyjne i cechujący się dużą inicjatywą.

Tabela 2

Zapotrzebowanie właścicieli gospodarstw na doradztwo rolnicze w zależności od ich wieku i wykształcenia (% odpowiedzi respondentów)

Zakres potrzeb doradczych*	Wiek rolnika (lata)				Wykształcenie rolnika			Ogółem
	25–34	35–44	45–54	55–64	wyższe	średnie	zasadnicze	
Produkcja roślinna	75,0	75,0	85,6	87,5	77,8	87,5	75,0	81,4
Produkcja zwierzęca	58,3	33,3	64,3	43,8	33,3	66,7	41,7	50,0
Zagadnienia prawne	50,0	33,3	28,6	56,3	38,9	58,3	16,7	42,6
Zagadnienia organizacyjno-ekonomiczne, w tym:	83,3	50,0	71,4	68,8	66,7	70,8	66,7	68,5
– przygotowanie biznesplanów	41,7	16,7	14,3	31,3	27,8	33,3	8,3	25,9
– sporządzanie wniosków o kredyty	8,3	-	-	25,0	-	20,8	-	9,3
– sporządzanie wniosków o płatności	75,0	50,0	57,1	56,3	55,6	62,5	58,3	59,3
– rachunkowość rolna	25,0	8,3	21,4	12,5	16,7	20,8	8,3	16,7

*badany mógł podać więcej niż jedną odpowiedź

Źródło: Harasim, 2018a (2)

Na zakres potrzeb doradczych wpływ wywierał również typ gospodarstwa, czyli dominujący kierunek produkcji rolniczej. Produkcja roślinna była przedmiotem dużego zainteresowania rolników zarówno prowadzących gospodarstwa z chowem bydła, jak i specjalizujących się tylko w produkcji roślinnej (tab. 3). Gospodarstwa specjalizujące się w chowie bydła i tuczu trzody chlewnej miały większe potrzeby doradcze w obszarze produkcji zwierzęcej. Najmniejszym zainteresowaniem cieszyły się zagadnienia prawne, zwłaszcza w gospodarstwach o mieszanym profilu produkcji. Spośród zagadnień organizacyjno-ekonomicznych wyróżniały się potrzeby gospodarstw mieszanych i roślinnych, ukierunkowane na sporządzanie wniosków o płatności.

Potrzeby doradcze rolników były zróżnicowane w zależności od położenia gospodarstw. Położenie wiąże się z warunkami środowiskowymi, które w dużym stopniu wpływają na strukturę użytków rolnych i specjalizację gospodarstw rolnych. Gospodarstwa położone w województwie lubelskim w większym stopniu niż w innych subregionach wykazywały potrzeby doradcze w zakresie produkcji roślinnej, zagadnień prawnych i sporządzania wniosków o płatności (tab. 3). Natomiast gospodarstwa położone w województwach mazowieckim i podlaskim miały podobny odsetek w poszczególnych zakresach potrzeb doradczych. Spośród zagadnień organizacyjno-ekonomicznych mniejszym zainteresowaniem rolników cieszyło się sporządzanie wniosków o kredyty oraz przygotowywanie biznesplanów w regionie mazowieckim.

Tabela 3

Zapotrzebowanie rolników na doradztwo rolnicze w zależności od typu gospodarstwa i jego położenia (% odpowiedzi respondentów)

Zakres potrzeb doradczych*	Typ gospodarstwa				Subregion			Ogółem
	bydłące	trzodowe	mieszane	roślinne	lubelski	mazowiecki	podlaski	
Produkcja roślinna	88,2	75,0	70,0	86,7	93,3	77,8	76,2	81,4
Produkcja zwierzęca	94,1	83,3	10,0	-	46,7	50,0	52,4	50,0
Zagadnienia prawne	41,2	50,0	20,0	66,7	80,0	44,4	23,8	42,6
Zagadnienia organizacyjno-ekonomiczne, w tym:	64,7	58,3	50,0	66,7	46,7	72,2	61,9	68,5
– przygotowanie biznesplanów	23,5	25,0	20,0	33,3	46,7	22,2	47,6	25,9
– sporządzanie wniosków o kredyty	5,9	16,7	10,0	6,7	26,7	-	4,8	9,3
– sporządzanie wniosków o płatności	23,5	50,0	60,0	60,0	73,3	55,6	52,4	59,3
– rachunkowość rolna	17,6	25,0	10,0	13,3	26,7	16,7	9,5	16,7

* badany mógł podać więcej niż jedną odpowiedź

Źródło: Harasim i in., 2017 (4), Harasim, 2018b (3)

Wcześniejsze badania innych autorów, przeprowadzane w różnych regionach kraju, wskazują na zróżnicowany zakres potrzeb doradczych rolników. Gil i Chorób (1) podkreślają, że powstawanie nowych potrzeb doradczych wynika ze zmian w otoczeniu rolniczym, zwłaszcza w gospodarce, ekonomice i technice rolniczej. Według cytowanych autorów potrzeby doradcze rolników z Podkarpacia dotyczyły przede wszystkim:

- doradztwa w zakresie rachunku ekonomicznego,
- alternatywnych źródeł dochodu,
- marketingu produktów rolnych i informacji rynkowej,
- dostosowania gospodarstw do wymagań gospodarki rynkowej,
- pomocy doradczej w zakresie nowych form restrukturyzacji gospodarstw.

Natomiast wyniki badań Kani (5), przeprowadzonych w 2000 roku w 90 gospodarstwach rolnych współpracujących z ODR w województwach małopolskim, śląskim i mazowieckim, wskazują na następującą hierarchię potrzeb doradczych w zakresie:

1. Informacji rynkowej;
2. Doradztwa ekonomiczno-organizacyjnego;
3. Nowoczesnych technologii produkcji;
4. Samoorganizowania się producentów rolnych;
5. Porad marketingowych.

Przedstawione wyniki badań własnych i innych autorów wskazują na ciągłe zmiany w hierarchii potrzeb doradczych rolników, uwarunkowane różnymi czynnikami (m.in. urynkowieniem gospodarki, integracją Polski z Unią Europejską, Programami Rozwoju Obszarów Wiejskich).

Na podnoszenie konkurencyjności gospodarstw duży wpływ wywiera doradztwo rolnicze, świadczone przez różne jednostki. Wyniki badań własnych wskazują, że właściciele gospodarstw korzystają głównie z doradztwa specjalistów ośrodków doradztwa rolniczego (tab. 4). Na drugim miejscu znalazło się doradztwo prowadzone przez agencje rolne (ARMiR, ARR), zwłaszcza w gospodarstwach specjalizujących się w chowie bydła i tuczu trzody chlewnej. W mniejszym stopniu rolnicy korzystali z doradztwa świadczonego przez instytuty rolnicze, izby rolnicze i banki. Dla gospodarstw wyspecjalizowanych w produkcji zwierzęcej (bydłęce, trzodowe) dość ważne były porady uzyskiwane w bankach. W najmniejszym stopniu rolnicy korzystali z doradztwa wyższych uczelni rolniczych i prywatnych firm doradczych. Podobnie jak w przypadku typów gospodarstw rolnych, tak i w subregionach wiodącą rolę miało doradztwo świadczone przez specjalistów ODR i agencji rolnych (tab. 4). W subregionie lubelskim znacząco doceniane było też doradztwo ze strony instytutów rolniczych. Znaczenie innych jednostek doradczych było wyraźnie mniejsze.

Tabela 4

Korzystanie właścicieli gospodarstw z doradztwa rolniczego (% odpowiedzi respondentów)*

Jednostki doradcze	Typ gospodarstwa				Subregion			Ogółem
	bydłęce	trzodowe	mieszane	roślinne	lubelski	mazowiecki	podlaski	
Ośrodki doradztwa rolniczego	94,1	83,3	90,0	93,3	93,3	94,4	85,7	90,7
Wyższe uczelnie rolnicze	-	8,3	10,0	6,7	13,3	-	4,8	5,6
Instytuty rolnicze	17,6	16,7	20,0	26,7	40,0	5,6	19,0	20,4
Agencje rolne	82,4	75,0	30,0	46,7	60,0	66,7	57,1	75,9
Izby rolnicze	17,6	25,0	10,0	13,3	20,0	5,6	19,0	14,8
Banki	23,5	33,3	-	-	20,0	16,7	9,5	14,8
Prywatne firmy doradcze	11,8	-	-	20,0	20,0	11,1	14,3	14,8

* badany mógł podać więcej niż jedną odpowiedź

Źródło: Harasim i in., 2017 (4), Harasim, 2018b (3)

Przedstawiane wyniki badań własnych są zbieżne z ustaleniami innych autorów. Z badań przeprowadzonych na terenie kraju w ramach programu wieloletniego IERiGŻ-PIB wynika, że gospodarstwa rolne mają wsparcie w zakresie doradztwa, szkolenia i marketingu głównie ze strony ODR i w znacznym stopniu od ARMiR (7). W regionach Małopolski i Podkarpacia właściciele gospodarstw najczęściej korzystali z pomocy fachowej ODR i prywatnych firm konsultingowych (9). Rolnicy z Podkarpacia wyrażali najbardziej pozytywne opinie o poradach udzielanych przez specjalistów ODR i banków funkcjonujących na ich terenie (1).

Badania wskazują, że dominującą rolę nadal odgrywa państwowy system doradztwa rolniczego, którego atutami są: powszechność, niekomercyjność i uspołecznienie. Natomiast doradztwo komercyjne, świadczące odpłatnie swoje usługi, zapoczątkowuje swoją działalność. Sprzyja temu wzrost zapotrzebowania na profesjonalne i kompleksowe usługi doradcze, spowodowany realizacją Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 i 2014–2020. W zapisach PROW na lata 2007–2013 określono, że w Polsce usługi doradcze dla rolników mogą być świadczone przez publiczne i prywatne podmioty doradcze. Zakres usług prywatnego doradztwa obejmuje m.in. sporządzanie: wniosków o pomoc w ramach PROW 2014–2020, wniosków o dopłaty bezpośrednie i dokumentacji wymaganej programem azotanowym (plan nawozowy, ewidencja zabiegów agrotechnicznych), a także organizację szkoleń dla rolników i firm z otoczenia rolnictwa.

Wnioski

1. W zakresie doradztwa rolniczego największym zainteresowaniem rolników cieszą się porady świadczone przez specjalistów ODR i agencji rolnych.
2. Zapotrzebowanie rolników na doradztwo jest ukierunkowane głównie na produkcję roślinną i problemy organizacyjno-ekonomiczne.
3. Potrzeby doradcze rolników zależą najczęściej od wieku i wykształcenia właścicieli gospodarstw, typu (kierunku produkcji) i położenia gospodarstw (warunki siedliskowe i otoczenie zewnętrzne) oraz skali i towarowości produkcji.
4. Analiza potrzeb doradczych rolników powinna służyć doskonaleniu programu doradczego jednostek świadczących usługi z tego zakresu.
5. Różnorodność potrzeb doradczych rolników wskazuje na potrzebę posiadania przez doradców szerokiej wiedzy eksperckiej.
6. Doradcy, aby sprostać tym wyzwaniom, powinni w ramach różnych form szkoleń podnosić swoją wiedzę i umiejętności.

Literatura

- 1 . Gil K., Chorób R.: Rola doradztwa w rozwoju przedsiębiorczości rolników Podkarpacia. Zag. Doradz. Rol., 2002, **1**: 45-53.
- 2 . Harasim A.: Czynniki kształtujące potrzeby rolników w zakresie innowacji i doradztwa rolniczego. Studia i Raporty IUNG-PIB, 2018a, **55(9)**: 163-173.
- 3 . Harasim A.: Potrzeby towarowych gospodarstw rolnych w zakresie innowacji i doradztwa rolniczego na przykładzie wybranych subregionów. Studia i Raporty IUNG-PIB, 2018b, **55(9)**: 121-127.
- 4 . Harasim A., Madej A., Górnik A.: Innowacyjność różnych typów rolniczych gospodarstw w opinii rolników z makroregionu Mazowsza i Podlasia. Roczn. Nauk. SERiA, 2017, **19(2)**: 70-76.
- 5 . Kania J.: Potrzeby doradcze rolników wyzwaniem dla doradztwa rolniczego. Wieś i Doradztwo, 2002, **1**: 2-7.
- 6 . Kielbasa B., Puchała J.: Innowacyjność młodych rolników i ich potrzeby wobec zmian na przykładzie gospodarstw rolnych położonych w regionie rozdrobnionego rolnictwa. Roczn. Nauk. SERiA, 2015, **17(1)**: 107-111.
- 7 . Kołodziejczyk D., Gospodarowicz M.: Relacje rolników z instytucjami wspierającymi rozwój gospodarstw rolnych. Zag. Doradz. Rol., 2010, **4**: 31-48.
- 8 . Kujawiński W.: Metodyka doradztwa rolniczego. CDR, Poznań, 2009.
- 9 . Miś T., Surmacz T.: Doradztwo publiczne w opinii przedsiębiorców prowadzących działalność gospodarczą na obszarach wiejskich. Zag. Doradz. Rol., 2015, **2**: 16-31.
10. Pracujący w gospodarstwach rolnych. Powszechny Spis Rolny 2010, GUS, Warszawa 2012.
11. Wawrzyniak B. M.: Pragmatyka służbowa doradcy terenowego. Zag. Doradz. Rol., 2002, **1**: 5-13.
12. Wysocki F., Kołodziejczak W.: Zasoby pracy i ich jakość na wsi polskiej. Roczn. Nauk. SERiA, 2008, **10(1)**: 469-476.

Adres do korespondencji:

prof. dr hab. Adam Harasim
Zakład Systemów i Ekonomiki Produkcji Roślinnej
IUNG-PIB
ul. Czartoryskich 8, 24-100 Puławy
tel. 81 47 86 805
e- mail: ahara@iung.pulawy.pl

AUTOR	ORCID
Adam Harasim	0000-0001-6395-1661